

ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ КРИЗОВОСТІ ТА КРИЗОВИХ СТАНІВ У МІКРОЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

Постановка проблеми. Будь-яке економічне явище має певну першопричину, що його викликає, або фактори, що сприяють його розвитку. Фактор (лат. *factor* – той, що робить, обумовлює) – рушійна сила будь-якого процесу (явища), яка визначає його характер або характерні ознаки, є необхідним і визначальним для даного процесу (явища), обумовлює його виникнення та розвиток.

Кризовий процес полягає у розвитку підприємства, який може бути викликаний різними чинниками, проходити у декілька етапів та мати різні наслідки. Для представлення кризи підприємства як процесу та виділення основних причин кризовості існують різні початкові установки і точки зору

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Л.О. Лігоненко, М.В. Тарасюк, О.О. Хіленко вважають, що класифікація факторів, які обумовлюють кризові явища в діяльності підприємства, здійснюється за такими ознаками [2, с. 20-25]:

- залежно від місця виникнення: внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні);
- залежно від наслідків прояву: загальні, специфічні та індивідуальні;
- залежно від ступеня впливу: основні та другорядні;
- залежно від ступеня взаємообумовленості: незалежні та похідні;
- залежно від часу дії: постійні та тимчасові;
- залежно від підходу до визначення: потенційні та фактичні.

Поділ факторів кризовості на внутрішні і зовнішні зумовлений тим, що ряд авторів, які займаються розробкою питань менеджменту, пропонують виділяти зовнішнє та внутрішнє середовища підприємства [3, 5, 6].

На нашу думку, такий поділ є обґрунтованим, проте визначити першорядність факторів того або іншого виду неможливо, оскільки при виникненні кризи доводиться одночасно йти ітераційним шляхом: аналіз ряду сторін внутрішнього середовища викликає необхідність звертання до зовнішнього, а, вивчивши деякі аспекти зовнішнього середовища, треба звернутися до внутрішнього. При цьому за наявними оцінками в розвинутих країнах банкрутство на 1/3 спричиняється зовнішніми факторами і на 2/3 – внутрішніми. Така

ситуація не характерна для підприємств пострадянських країн, оскільки фахівці погоджуються, що на їх фінансовий стан значно більшою мірою впливають фактори зовнішнього середовища [4, с. 12].

Є.В. Новоселов, В.І. Романчин, А.С. Тарапанов, Г.А. Харламов пропонують поділяти фактори зовнішнього середовища на міжнародні та національні. Так, до міжнародних зовнішніх факторів автори відносять економічну циклічність розвитку розвинутих країн, стан світової фінансової системи, стабільність міжнародної торгівлі, міжнародну конкуренцію. Відповідно до національних факторів, що впливають на кризовість організації, можуть бути включені причини політичного, економіко-демографічного, культурного і науково-технічного характеру [4, с. 10].

У свою чергу, В.О. Василенко з позицій антикризового управління до основних груп факторів зовнішнього середовища відносить [1, с. 401]:

- темпи НТП в галузі діяльності фірми й у суміжних галузях;
- запити споживачів і їхні претензії до товарів, що випускаються;
- політика постачальників і ринкова стратегія конкурентів;
- державна політика і зовнішньоекономічна діяльність;
- цінова і соціальна політика;
- інші фактори інфраструктури ринку, екологічні і соціальні вимоги макросередовища фірми й інфраструктури регіону.

Як зазначають Л.О. Лігоненко, М.В. Тарасюк, О.О. Хіленко, типовий перелік зовнішніх факторів можна розробити, виходячи із вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування підприємств різних галузей економіки. Основними зовнішніми факторами, на думку авторів, є: зниження обсягу валового внутрішнього продукту та національного доходу; зростання рівня інфляції; політична нестабільність; негативні демографічні тенденції; нестабільність регулюючого законодавства; зростання податкового тиску; зниження місткості внутрішнього ринку; посилення конкуренції або монополізму; суттєве та стабільне зниження попиту; погіршення фінансових можливостей споживачів; погіршення кон'юнктури товарних та фінансових ринків, з якими взаємодіє підприємство; зростання цін та погіршення умов закупівлі окремих факторів виробництва; вихід на ринок товарів-субститутів (аналогів); зниження конкурентоспроможності продукції за окремими параметрами; стихійні лиха, інші форс-мажорні обставини [2, с. 23].

Крім зовнішніх причин виникнення криз, як зазначалося вище, виділяються і внутрішні. Так, Є.В. Новоселов, В.І. Романчин, А.С. Тарапанов, Г.А. Харламов пропонують згрупувати внутрішні фактори кризовості підприємства у п'ять груп [4, с. 11]:

- конкурентне середовище і позиція підприємства;

- принципи діяльності;
- ресурси та їх використання;
- маркетингові стратегії і політика;
- якість та рівень фінансового менеджменту.

На нашу думку, більш повний і класифікований перелік типових внутрішніх кризових факторів подали ряд авторів, серед яких: Л.О. Лігоненко, М.В. Тарасюк, О.О. Хіленко, які пропонують виділяти групи чинників залежно від певних ознак, серед яких наступні [2, с. 25]: залежно від джерела формування грошового потоку; залежно від виду ресурсів, що використовуються; залежно від функціонального спрямування менеджменту; залежно від причин виникнення (розгортання).

Зарубіжні фахівці не розробляють суттєвої класифікації причин кризовості і погоджуються, що причинами виникнення криз у бізнесі можуть бути наступні [7]: природні явища; механічні та технічні проблеми; помилки людей; помилки у прийнятті чи неприйнятті управлінських рішень.

При цьому основна маса криз, які виникають, мають в основі останню причину, тобто є результатом невідповідності менеджменту до умов та проблем, що стоять перед компанією.

Постановка завдання. Звичайний перелік причин, що можуть призвести до виникнення кризових явищ та станів, на нашу думку, є недостатнім для розуміння зв'язків між ними, тому постає необхідність у визначенні важливості кожної окремої причини та послідовності їх прояву.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення поставленої проблеми потрібно виходити з того, що дослідження виникнення певних видів криз на рівні усєї країни в Україні не ведеться. В цьому напрямі корисним є досвід іноземних країн.

Так, дослідженням криз у США займається Інститут з антикризового менеджменту (The Institute for Crisis Management), який подає статистичний звіт про кількість та типи криз, що мали найбільше згадок у новинах ЗМІ [7]. Базуючись на отриманих зазначеним Інститутом результатах щодо причин криз у світі у 1995-2004 рр., побудуємо причинну схему кризовості (рис. 1).

Розуміння місця та значущості впливу окремих факторів на процес розгортання кризи відбувається за умови руйнування підприємства як мікроекономічної керованої системи, що пояснюється таким логічним рівнянням [2, с. 25]:

$$\sum_{i=1}^n X_i^* > \sum_{i=1}^n (X_i + Y_i + Z_i) + R,$$

- де X_i^* – фактори зовнішнього середовища, що негативно впливають на систему;
- X_i – фактори зовнішнього середовища, що позитивно впливають на систему;
- Y_i – фактори внутрішнього середовища, що позитивно впливають на зовнішнє оточення;
- Z_i – внутрішні сили системи, що протидіють негативному впливу зовнішнього оточення;
- R – регулятор системи.

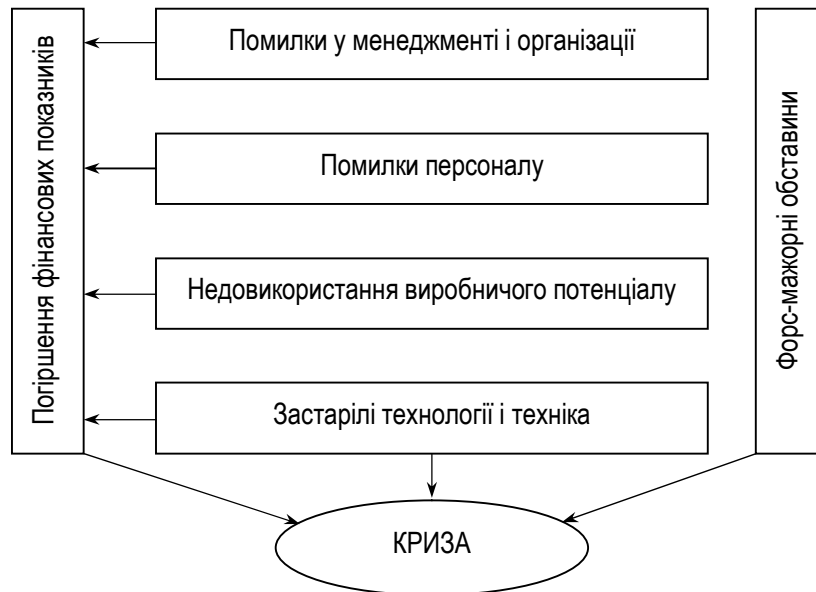

Рис. 1. Внутрішні причини кризовості підприємства

Головним завданням регулятора R (для забезпечення підтримки або досягнення життєздатності) є:

- нейтралізація впливу негативних факторів зовнішнього середовища;
- обмеження кількості факторів зовнішнього середовища, які діють негативно;
- використання позитивних можливостей, що надаються зовнішнім середовищем (сили та кількості позитивно діючих факторів);
- цілеспрямоване керівництво функціонуванням системи для досягнення стратегічних цілей та завдань її розвитку, стимуляції внутрішніх сил, що протидіють негативному впливові зовнішнього середовища;
- забезпечення синхронізації регуляторного впливу зі швидкістю дії негативних факторів або послабленням дії позитивних факторів, тобто швидкістю розвитку кризи.

Вивчення та систематизація факторів виникнення і розгортання кризи конкретного підприємства забезпечується використанням таких методичних прийомів [1, 2, 4]:

1. Побудова діаграми Ішикави (діаграма риб'ячої кістки, або діаграма переходу причин у наслідки).

2. Складання дезагрегованої матриці кризових факторів, яка містить (в табличній формі): групу кризових факторів; дезагрігований перелік кризових факторів; ознаки погіршення стану підприємства (виникнення та розгортання кризи).

3. Побудова причинно-наслідкових ланцюгів впливу кризового фактора; механізм розгортання впливу фактора (послідовність вихідних проявів та наслідків).

Крім того, постає необхідність врахування впливу як окремих зовнішніх та внутрішніх факторів на кризовість організації, так і впливу одразу всіх чинників, контроль за якими являє собою проблему високої складності. На рис. 2 схематично представлено варіанти впливу факторів ($\Phi 1, \Phi 2, \dots, \Phi 9$) кризовості на організацію, що пов'язані із зовнішнім середовищем. Так, вплив окремого фактора (на рис. позиція А) ще можна врахувати, передбачити його наслідки і вжити відповідних заходів. Набагато складніше управляти організацією в умовах сукупного впливу двох (позиція Б), трьох (позиція В) або більше факторів зовнішнього середовища, яке пов'язане із значним збільшенням негативного тиску на організацію, що значно швидше призводить до її кризи та сповільнює вихід з неї.

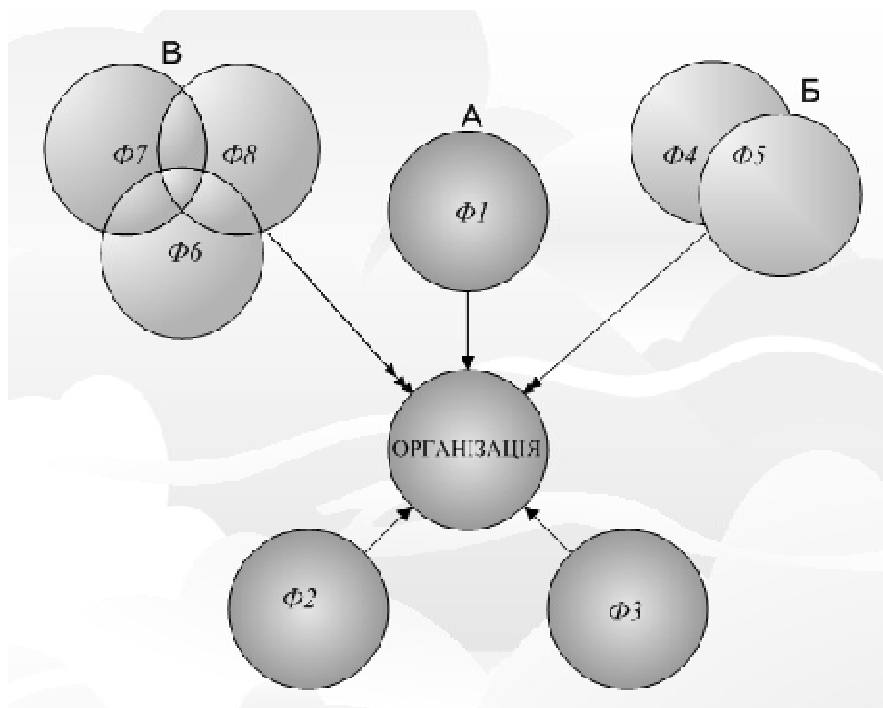

Рис. 2. Можливі варіанти впливу на кризовість організації факторів зовнішнього середовища

Таким чином, можна зробити такі загальні висновки:

- розгортання кризи є результатом сумісної дії зовнішніх та внутрішніх кризових факторів;
- перелік кризових факторів конкретного підприємства завжди індивідуальний;
- кризові фактори підвищують імовірність виникнення і розгортання кризи, але не є фатальними, оскільки піддаються управлінню на ранніх стадіях їх виникнення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Причини кризовості за своїм змістом можуть бути різноманітними, а процес антикризового управління потребує впровадження механізмів відслідковування стану підприємства та можливих причин, що призводять до розгортання кризових станів в процесах діяльності підприємства.

Перспективами подальших досліджень, на нашу думку, має стати розробка методів аналізу та оцінки кризового стану підприємства.

Список літератури

1. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2003. – 504 с.
2. Лігоненко Л.О., Тарасюк М.В., Хіленко О.О. Антикризове управління підприємством. – К.: КНТЕУ, 2005. – 377 с.
3. Немцов В.Д., Довгань Л.Є. Стратегічний менеджмент. – К.: ЕксОб, 2002. – 560 с.
4. Новоселов Е.В., Романчин В.И., Тарапанов А.С., Харламов Г.А. Введение в специальность “Антикризисное управление”: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2001. – 176 с.
5. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
6. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 232 с.
7. ANNUAL ICM CRISIS REPORT. News Coverage of Business Crises During 2003. The Institute for Crisis Management, 2004. Vol. 13 no. 1.
Отримано 11.08.2006

Дудар О.М. Фактори виникнення кризовості та кризових станів у мікроекономічних системах / О.М. Дудар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / УАБС НБУ. - Суми, 2006. - Т. 17. - С. 337-343.